

Layihənin istiqaməti: Azərbaycanın dövlətçilik tarixinin, milli adət-ənənələrinin, elm və mədəniyyətinin təbliği

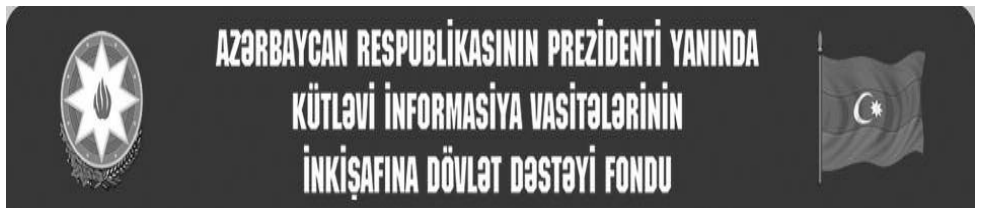
№ 146 (1994) 21 sentyabr 2019-cu il

Azərbaycan tarixinin şanlı səhifələrindən biri də Xürrəmilər hərəkatı ilə bağlıdır. Bu hərəkat zamanında böyük bir xilafəti sarsıtmış və bütün dünyanın diqqətini özünə çəkə bilmişdir. Elə bu səbəbdəndir ki, həm dünya, həm də Azərbaycan tarixində həmin hərəkatın araşdırılıb öyrənilməsi zaman-zaman diqqət mərkəzində olmuşdur. Bu gün də həmin hərəkatın tarixçilər tərəfindən araşdırılması davam etdirilir. Yeri gəlmişkən onu da vurğulayaq ki, hərəkatın öyrənilməsi, dünya ictimaiyyətinə təqdim edilməsi Azərbaycan torpaqlarına göz dikənlərə də tutarlı bir cavabdır.

iştirak edirdi və onlara yerli feodal əyanlar dəstək verirdilər. Bu, səbəbsiz deyildi.

Ərəblər Azərbaycanda möhkəmləndikcə yerli feodalları dövlət aparatından uzaqlaşdırır, onların torpağını, kəndlilər üzərindəki hüququnu və digər imtiyazlarını məhdudlaşdırırdı. Ona görə də, feodallar Xilafətdən daha çox narazı idilər.

Baş verən bu üsyanlar iştirakçıların pərakəndəliyi, vahid planın olmaması və qüvvələrin bərabərsizliyi fonunda məğlub olsa da, nəticəsiz qalmır və özündən sonra daha böyük xürrəmilər hərəkatını yetiştirir.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ YANINDA
KÜTLƏVİ İNFORMASIYA VASİTƏLƏRİNİN
İNKİŞAFINA DÖVLƏT DƏSTƏYİ FONDUNUN MALİYYƏ DƏSTƏYİ İLƏ DƏRC OLUNUR

Xürrəmilər

Biz də həm dövlətçilik tariximizin öyrənilməsi, həm də layihəmizin tələblərinə cavab olaraq həmin hərəkatla bağlı müəyyən mülahizələri oxucularımızın diqqətinə təqdim edirik.

Ərəb xilafətinin apardığı işğalçılıq siyasəti, yerli əhalinin assimilyasiya edilməsi, vergilərin ağırlığı, gəlmə ərəblərin yerli əhalinin min bir əziyyətlə ağır zəhmət hesabına əldə etdiyi gəlirlər hesabına varlanaraq daha da azğınlaşmaları Azərbaycan əhalisinin zaman-zaman Xilafətə qarşı üsyan qaldırmasına səbəb olmuşdur.

Ərəb feodallarının və hakimiyətdə olan Əməvilər sülaləsinin apardığı sərt vergi siyasəti nəticəsində bütün Xilafət ərazisində ərəblərə qarşı üsyanlara səbəb olmuşdur.

Tarixi mənbələrdə Azərbaycanda Xilafətə qarşı ilk çıxışların 748-752-ci illərdə Beyləqan, Bərdə, Şəmkir və Ərdəbil şəhərlərində baş verdiyi qeyd edilir.

Bu üsyanlardan ən məşhuru Beyləqanda qəssab Müsafirin rəhbərliyi ilə baş vermişdir.

Üsyanı əhalinin bütün təbəqələri

Xürrəmilik ideologiyası və ona tarixi münasibət

Azərbaycan tarixinin milli-azadlıq səhifəsinin ən parlaq guşəsini məhz VIII-IX əsrlərdə baş verən, müəyyən fasilələrlə 60 ildən artıq davam edən Xürrəmilər hərəkatı təşkil edir. Xürrəmilər cəmiyyətdəki bərabərsizliyin kökünü sosial və mülki bərabərsizlikdə görürdülər.

Onların şüarı torpağı və istehsal vasitələrini hakimi təbəqənin asılılığından xilas etməklə maddi nemətləri insanlar arasında bərabər bölüşmək idi. İdeya baxımından V-VI əsrlərdə baş vermiş Məzdekilər hərəkatına bənzəsə də, həmin hərəkatdan fərqli olaraq xürrəmilər milli əsarətə qarşı çıxaraq ərəb istilasına son qoymaq istəyirdilər.

Bəlkə də bu səbəbdən hərəkatın nümayəndələri tarixdə ilk dəfə azadlıq rəmzi kimi qırmızı bayraq qaldırmış və qırmızı paltar geymişlər. Xürrəmilik bir fəlsəfi-ideoloji cərəyan olmuşdur və xürrəm sözündən yaranmışdır. Məsudi, Yaqut Həməvi, Ət-Təbəri, Səid Nəfisi və s. ərəb müəllifləri bu sözü Güney Azərbaycanın Ərdəbil şəhəri yaxınlığındakı yer adı ilə bağlayırlar. Di-

gər ərəb müəllifləri isə Xürrəmilərə olan nifrətləri üzündən bu sözü farsçada əhli-kef, şad, əxlaqsız və s. çalarlarda işlədərək Xürrəmilərin içki düşkünü, əxlaqsızlar olduğunu göstərməyə çalışmışlar.

Halbuki bir içki düşkünü yüz minlərlə insanı üsyana təşviq edib onları idarə edə bilməzdi!

Bu barədə Akademik Nailə Vəlixanlı haqlı olaraq qeyd edir: "Atəşpərəstlərin bəzi görüşlərinə diqqət yetirdikdə görürük ki, müxtəlif gecələrin keçirilməsi, zikir məclisləri onlarda da olub. Xürrəmilərdə də gecə mərasimləri, əyləncələr olub. Belə şeylər əxlaqsızlıq kimi yox, dini ayin kimi qəbul olunmalıdır.

Yeni onların dinində, dünya görüşlərində belə ayinlər olub. Bu ayinləri biz bugünkü əqidəmiz və dünyagörüşümüzlə qəbul edə bilmirik. Ərəb mənbələri bu faktı bir az da şişirdib, ikrahla yazıblar". Akademik Ziya Bünyadovun "xürrəm" sözünü qədim fars sözü "xur" - "günəş" "gözə görünməyən mücərrəd atəş" kimi izah edir. Xürrəmilərin fəlsəfi-dini inancları Atəşpərəstliyə, Zərdüştliyə və Məzdekiliyə yaxın olması bu versiyanın doğru olması ehtimalın gücləndirir.

Xürrəmilər hərəkatı barədə ilkin mənbə hesab edilən ərəb qaynaqlarının demək olar hamısı dövrün hakim siyasətindən irəli gələrək hərəkatı hər vaxt gözə salmağa çalışmışdılar. Onlar xəlifə sarayında oturub əsl həqiqəti yazı bilməzdilər.

Bu səbəbdən də həmin mənbələrdə Xilafətin mövqeyinə uyğun olmayan məqamların obyektiv şəkildə təqdim olunmasına heç cür inanmaq olmaz. Onlardan bəzisi, sanki Babəklə şəxsi ədavəti olan bir adam kimi, açıq-aşkar onu "quldur və nihilist", "lovğa və təkbürlü adam", "məşhur soyğunçu və quldur" adlandırır. Başqaları isə özlərini Xilafət dövrünün adamı və hadisələrin sanki canlı şahidi hesab edərək, Azərbaycan xürrəmilərinin başçı-

sını "qorxunc bidətçi və qiyamçı" "təriqətçi və mehdi", "üsyancı", "böyük bidətçi" deyərək qələmə verir. Lakin onlar bu hərəkatın vüsətini və əzəmətini göstərməklə yanaşı, onun rəhbərinin fəvqəladə sərkərdəlik məharətinə və igidliyinə də xüsusi yer ayırırlar. Onlardan bəziləri hətta Babəki qədim dünyanın məşhur sərkərdəsi Hanniballa müqayisə edirlər. Müəlliflərdən biri qeyd edir ki, "Babək öz zamanəsinin qəhrəmanı və Xilafəti dəhşətə gətirən bir igid idi".

Müasir İran tədqiqatçıları xürrəmilər və Babək haqqındakı tədqiqatlarında sübut etməyə çalışırlar ki, istər xürrəmilər, istərsə də Babəkin özü sırf İrana məxsus hadisə imiş. Paniranizm mövqelərində duran Q.X.Sadiqi, Abbas Xəlili və başqaları kimi tədqiqatçılar belə bir fikir yürüdükdülər ki, Azərbaycan həmişə olduğu kimi indi də İran vilayətlərindən biri olduğuna görə Babəkin rəhbərlik etdiyi xürrəmilər hərəkatı Abbasilər xilafətinə qarşı İran azadlıq hərəkatının ən parlaq təzahürüdür. İranın digər müasir alimləri kimi S.Nəfisi də bu məsələdə paniranizm haqq qazandıraraq, Babəki "İran torpağının böyük simalarından biri", "İranın adını əbədiləşdirən milli qəhrəmanlardan adlandırır.

S.Nəfisi belə hesab edir ki, Azərbaycanın babəki-xürrəmilər hərəkatı milli Azərbaycan xüsusiyyətlərindən məhrum olub, yalnız İran milli ruhu üçün xarakterikdir. Mənbələrdə xürrəmilər hərəkatının vətəni olaraq bilavasitə Azərbaycanın göstərildiyinə baxmayaraq, S.Nəfisi belə bir fikir tələq etməyə çalışır ki, xürrəmilər üsyanı İranda, İsfahanda törəmiş və guya bundan yalnız 30 il sonra Azərbaycan xürrəmiləri mübarizəyə qoşulmuşlar.

(ardı gələn sayımızda)

Əbülfət MƏDƏTOĞLU